

УДК 902 (438:477.83/.86) (092) "18/19"

ВОЛОДИМИР АНТОНЄВИЧ І КАРОЛЬ ГАДАЧЕК

Стефан Кароль КОЗЛОВСЬКИЙ
Варшавський університет, Інститут археології

Статтю присвячено "львівському періоду" відомого польського археолога, ректора Варшавського університету Володимира Антонєвича. Показано становлення його інтересу до археології, навчання у Львівському університеті. Особливе місце займає оцінка В. Антонєвичем наукових здобутків свого вчителя – проф. К. Гадачека.

Ключові слова: Львівський університет, преісторія, класична археологія, музей Дзедушицьких, бібліотека.

Володимир Антонєвич, один з творців новочасної польської археології, багатолітній професор Варшавського університету, його ректор наприкінці 1930-х років і відразу після війни, автор "першої синтези" археології Польщі (1927) народився 17 липня 1893 р. у невеликому повітовому Самборі в Східній Галичині, у небагатій сім'ї Кароля і Ванди (з Куровських), як писав у своїх автобіографіях – художниці-живописця¹.

По батькові походив з майже цілком в ті часи сполонізованої, кількатисячної вірменської меншини, яка з часів середньовіччя жила на південно-східних кордонах Речі Посполитої із торгівлі з Кримом, Персією та Стамбулом, розмовляючи своєю власною, кипчацькою мовою, т. зв. "татаркою", маючи власну унійну церковну організацію з власним архієпископом у Львові. Ці польські вірмени були найчастіше групою досить заможною, тому їх називали "кабзанами (гаманцями)". З ХІХ ст. ці купці і ремісники поступово стають поміщиками, а також поповнюють ряди польської інтелігенції, посилено спольщуються, а наприкінці століття, після багатовікової традиції ендогамних шлюбів, починають одружуватися з поляками.

Влодек був продуктом такого зв'язку, хоча його батько не був "кабзаном", а лише скромним чиновником.

В середині 1890-х років Антонєвичі переїзять до Львова – столиці т. зв. Королівства Галичини і Лодомерії, де розташовані намісництво, командування армійського корпусу, Крайовий Сейм, три церковні метрополії, Університет і Політехніка, Академія ветеринарії, Оссолінеум, Наукове товариство ім. Т. Шевченка, музеї Дзедушицьких і Любомирських, кілька середніх шкіл, проживає 190 тис. мешканців, в т. ч. 51 % римо-католиків, 18 % греко-католиків, 28 % євреїв і заледве 200 католиків вірменського обряду.

Львів – це для Влодка великі перспективи, тому що це місто, про що сьогодні зовсім забуто, в ті часи було на голову вище Кракова Станіслава Виспяньського і Вавеля!

У 1900 р. малий Влодек йде до 4-класної, т. зв. “нормальної” школи, після якої в австрійській освітній системі йшла 8-класна гімназія (класична або природнича), що закінчувалася матурою (екзаменом на атестат зрілості).

Міська 4-річка знаходилася на вулиці Шептицьких, позаду Політехніки. Із понад 1 100 учнів у цьому закладі у 1905/1906 навчальному році навчалася 85 % поляків, 6 % русинів (українців) і менш ніж 1 % німців. Школа була платною – 31 злотий ринський.

До першого гімназійного класу Влодек, одягнений в шкільну форму із стоячим комірцем, оздобленим однією срібною смужкою (потім кількість смужок збільшиться, врешті стануть золотими), йде у 1904 р. до IV Гімназії на вул. Уейського, де, як запевняє в своїх спогадах, навчається добре, отримуючи стипендію. Однак у 1907 р. доходить до катастрофи: учасник просоціалістичного “Променю” старший брат Володимира був виключений зі школи, що спричинило репресії також проти молодшого, котрого в адміністративному порядку переводять до філії VII Гімназії в будинку бернардинів і додатково позбавляють фінансової допомоги держави, тобто, змушують бідну, овдовілу матір до виплати в повному обсязі досить значної плати за навчання (заробляє, малюючи на порцеляні і шиючі, а Влодек дає приватні уроки).

Гімназія була класичною (гуманітарною) з викладанням греки і латини, німецької і французької, польської мов, а також історії, географії і релігії. Підручники були польські, а сама школа готує справних чиновників для його Цісарсько-Королівської і Апостольської Величності, з Божої ласки цісаря Франца-Йосифа, а також майбутніх студентів, в т. ч. філософського факультету місцевого Університету.

* * *

Власне в часи навчання в гімназії проявляються археологічно-етнографічні зацікавлення майбутнього професора. Поглинає літературу з стародавньої історії (В. Лозинський, Ф. Ровіта-Гавронський, Ф. Яворський, К. Хлендовський), користуючись бібліотекою брата і його друзів, в т. ч. студента археології і пізнішого консерватора археологічних пам'яток львівського округу Богдана Януша. З Б. Янушем, не набагато старшим від себе, Влодек затоваришував, був під його впливом, користався з його книг, подорожував з ним, слухав поради, дав себе заохотити до перших спроб письма... Але остаточним переломом стає вдалий візит 15-річного хлопця до Бібліотеки Оссолінських. Надамо, зрештою, слово самому В. Антоневічу: “Добрий, але за всіма мірками поважний портє пояснив мені, що існує читальня для молоді, до якої заходиться через бічний вхід... Постановив у VI гімназійному класі збирати матеріали до бібліографії праісторії Польщі... однак мав отримати доступ до самої бібліотеки Оссолінських... Віце-

директор Бібліотеки, Броніслав Чарнік... вирішив, що зможу користуватися науковою читальнею. Зворушений цим, поцілував п. Черніка в руку”.

У 19-річному віці, після дуже добре зданої матури і санаторного лікування від туберкульозу в Закопаному, Влодек наприкінці літа 1912 р. записується у Львівський університет. Має за собою вже чисельну літературу, в основному історичні романи на чолі з самим Крашевським, знає Хлендовського і Лозінського, вже чотири роки студіює польську археологічну літературу в Бібліотеці Оссолінеуму, в т. ч. “*Zbior Wiadomości do Antropologii Krajowej*” і “*Światowi*”, користується з книжок і порад Б. Януша, має також за собою творчий дебют – п’ять науково-популярних статей, опублікованих в “*Gazecie Lwowskiej*”, “*Ziemi*” і “*Naszej Turystyce*”. Тексти, посталі за натхненням Б. Януша і піонера польського туризму д-ра Мечислава Орловіча, мають краєзнавчо-народознавчий характер і були результатом чисельних самостійних мандрівок Володимира, відкриваючи нові поля інтересів молодого адепта археології.

Свої туристично-етнографічні зацікавлення В. Антонєвіч розвинув ще в старших гімназійних класах, мандруючи околицями Львова, на Поділлі і Покутті, беручи участь у високогірських походах д-ра М. Орловіча. В руках ентузіаста з’являється тоді простий фотоапарат.

Отже, коли в березні 1913 р., в другому семестрі переступає поріг кафедри класичної і передісторичної археології, записуючись на виклади проф. Кароля Гадачека, вже був цілком підготовленим, знає польську археологічну літературу, непогано орієнтується у вітчизняній історії та історії мистецтва, етнографії, найімовірніше неодноразово відвідав праісторичну експозицію в Музеї Дзедушицьких.

Влодек записується на кілька курсів (з номером індексу 5644), які мають доповнити археологічні студії. У 1912–1914 рр. це були: філософія у великого Казимира Твардовського, історія у Людвіка Фінкеля і Михайла Грушевського, який читав українською мовою, польська література в Юзефа Калленбаха, автора великих монографій про А. Міцкевича і Красінського, географія і картографія в автора відомого “*Atlasu Geograficznego*” Еугеніуша Ромера, педагогіка в Болеслава Маньковського, фізична антропологія і етнологія у Яна Чекановського.

Воістину, педагоги найвищого класу, на той час або в майбутньому, зрештою включно з адептом, члени краківської Академії науки і мистецтв та й програма навчання, нічого собі... в сумі дуже поважна.

Певним дисонансом у всьому цьому концерті знань, як не парадоксально і що найбільше дивує, виступає сам Принципал, якого В. Антонєвіч у статті з 1967 р. одночасно назвав класичним археологом, але не таким, якого в ті часи шукав. Звідси, напевно, ідея залишити К. Гадачека після 3-ох семестрів і односеместрова (у літньому семестрі 1913/1914 рр.) поїздка до Кракова, де В. Антонєвіч слухає лекції Савіцького (географія), В. Деметрикєвіча (праісторична археологія), П. Бенковського (класична

археологія), Собеського (історія), Розвадовського (мовознавство), Гумовського (нумізматика).

В цей час у Львові професором “класичної і передісторичної” археології був Кароль Гадачек, доктор Віденського університету (1903), габлітований у Львові в 1905 р., з 1909 р. – член-кореспондент краківської Академії науки і мистецтв, археологічний консерватор на округ Східної Галичини, археолог і класичний філолог (але найбільше історик мистецтва, знавець стародавньої Греції, Риму, Етрурії і Єгипту, учасник австрійських досліджень в Єгипті, який викладав класичну архітектуру і мистецтво, скульптуру, представляючи слухачам твори Фідія, Олімпію, Рим, Афіни, Дельфи і Помпеї, знайомий з єгипетською проблематикою, з австрійськими та німецьким розкопками в Месопотамії (Вавилон і Ашшур), Малій Азії (Троя, Пергам, Ефес, Мілет) і Греції (Мікени, Тірінф, можливо, Кнос, який досліджували з 1909). К. Гадачек був обізнаний, хоч і гірше, з польськими і українськими пре- і протоісторичними матеріалами, особливо з енеолітичними (Злота, Кошилівці), латенськими (Чехи) і римськими (Гаць, Грабарка), габлітувався зрештою у Львові на тему “*Epoła rzymska w dorzeczcu Dniestru*”, трохи також читав лекції по праісторії (наприклад, у 1904 про неоліт).

Кількакімнатне приміщення кафедри археології знаходилося разом із актовим залом, лекційними аудиторіями, новою канцелярією, збіркою історії мистецтва і кафедрами класичної філології, палеонтології, теологічними і юридичними на першому поверсі т. зв. Старого університетського корпусу поруч із церквою св. Миколая (проект Гохбергера в неоренесансному стилі, вул. св. Миколая, 4).

На кафедрі знаходилася, найімовірніше, бібліотека з “*Vorgeschichte Galiziens*” В. Деметрикєвіча, публікації К. Гадачека про Кошилівці, Злоту, Гаць під Пшеворськом, Михалківський скарб і Святовита зі Збруча, можливо “*Slovenskie starozitnosti*” Л. Нідерле, а також Х. Обермайєра “*Der Mensch der Urzeit*”, М. Хоєрнеса “*Urgeschichte der bildenes Kunst im Europa*” і “*Natur und Urgeschichte des Menschen*”.

Не могло також бракувати К. Гадачеку “*Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusken*”, а також відомого “*Atlasu Geograficznego*” Е. Ромера. Могло, однак, не бути (опираюсь тут на пізніше твердження В. Антонєвіча) праць Р. Шмідта і Г. Швантеса.

Свої лекції професор проводив в аудиторії XI. На кафедрі, на першому поверсі, містився також дидактичний кабінет, у якому знаходилися в т. ч. матеріали з розкопок Ісидора Шаранєвіча з Чехів біля Бродів, небагато так популярних в ті часи гіпсових копій, а також трохи фотографій (найімовірніше, класичних пам’яток). Кабінет можна було відвідувати в неділю, після попередньої домовленості зі сторожем. При кафедрі з 1909 р. діяло Студентське археологічне товариство.

Матеріально-бібліотечно-видавничою базою кафедри були музеї ім. Дзедушицьких і Любомирських, особливо перший. Саме в Дзедушицьких пан кустош К. Гадачек організував у кількох залах на другому поверсі праісторичну виставку, до якої у 1908 р. написав путівник. Саме там знаходилися найважливіші львівські колекції, в т. ч. з Кошилівців, з-під Пшеворська; саме Музей Дзедушицьких опублікував монографію-альбом про Михалківський скарб.

Весь цей потенціал доповнюють вражаюча бібліотечна збірка Оссолінеуму (123 тис. томів), а також потужна, на 200 тис. томів, бібліотека університету, що знаходилася на вул. Мохнацького. Такий поважний потенціал створює для інтелігентного і енергійного адепта значні можливості показати себе водночас як на полі культури, в широкому розумінні (включно з класичною археологією), так і у вітчизняній археології.

Через багато років В. Антонєвіч, маючи в пам'яті свої пізніші віденські студії, називав К. Гадачека “дуже талановитим, живим та імпульсивним... спеціалістом в галузі образотворчого мистецтва і художнього промислу в країнах стародавньої класичної культури”, визнаючи також його заслуги в сфері археології Подністров'я, але дуже суворо оцінив його методику розкопок (“у цих працях проявляється багато браку і помилок”, хоча одночасно хвалив вчителя за його видання альбомів. Визнавав також, що К. Гадачека “підводило... глибше знання типологічної і етнічної методики..., підводила також необхідна для спеціаліста-праісторика фахова підготовка і детальніше знайомство з літературою предмету”. Така думка, знаючи загальновідому витончену ввічливість (але і дволикість!) В. Антонєвіча, є просто спопеляючою.

Та й не міг Володимир надто багато навчитися у Львові пре- і протоісторії і тому, що не був у той час молодим археологом-польовиком (і ніколи ним вже не стане), був натомість туристом, народознавцем і красзнавцем, наповненим враженнями, мандруючи цілою Східною Галичиною. І тому його перші статті стосуються писанок і польських колядок, дерев'яних церковок, Оскара Кольберга і шанування пам'яток минулого, а у 1914 р. підготував у рамках “*Przewodnika po Galicji*” М. Орловіча самостійний опис Кракова. Неважко зауважити, що немає в цих ранніх працях ані слова про археологію...

Набагато краще виглядають предмети, що “обудовували” праісторію. З однієї сторони опорою тут стоїть досвідчений в т. ч. в Африці Я. Чекановський, який компетентно впроваджує В. Антонєвіча в таємниці фізичної антропології і етнології (польські переклади творів Е. Тайлора і Л. Г. Моргана, відомі вже відповідно 40 і 25 років, мусить їх знати і молодий В. Антонєвіч).

Другим розділом студій, які в майбутньому молодий початківець буде розвивати у формі, так ніколи і нездійсненої мрії – проекту “Міжнародного археологічного атласу”, є географія і картографія.

Особисто пам'ятаю з лекцій Професора його просторове мислення: це не тільки дар від Бога, це також дар від Е. Ромера! Як підсумок, результат львівських студій, особливо в сфері крайової археології, був досить поміркований, а В. Антоневіч, як сам про це згадує, мав у К. Гадачека великі шанси повторити помилки старших колег, Б. Януша і В. Гребеняка.

Праісторії навчився небагато, типологічного і етнологічного методів не пізнав, рисувати не навчився, так само як і методично копати, не ознайомився із значною кількістю літератури з праісторії, можи трохи вивчив тих 8 тис. знахідок, що знаходилися у Музеї Дзедушицьких на вул. Театральній, непогано орієнтувався у класичному мистецтві та архітектурі, а також широкому колі суміжних із праісторією дисциплін (антропологія, історія, етнологія, географія, історія мистецтва).

* * *

Оскільки дотеперішні львівські студії не дали йому повної сатисфакції, молодий В. Антоневіч змушений щось вдіяти і першим етапом цього плану був літній семестр у 1914 р. в Ягеллонському університеті. Однак, далі вирішує Історія.

Влітку 1914 р. вибухнула Велика Війна Народів і відразу після цього Влодек змушений припинити студії, тому що Ясний Пан закликав його до оборони австро-угорської вітчизни і висилає на фронт.

Одночасно, пригнічений хворобою, у російському на той час Львові, 19 чи 20 грудня 1914 р. позбавляє себе життя заледве 41-річний К. Гадачек. Немає вже чого повертатися до Льова, навіть якби хотів, напевно вже й не хочеться (мама разом із сім'єю вже в Кракові).

Під час фронтової служби (як однорічний доброволець), так яскраво описаний Я. Гашеком, у 1915 р. В. Антоневіч прозпочинає пре- і протоісторичні студії у столичному Відні у великого Моріца Хоернеса, щоб потім навчатися в Кракові в професорів В. Деметрикевіча і П. Беньковського.

Така менш-більш є правда про К. Гадачека, львівську археологію початку ХХ ст., молодого В. Антоневіча і початки польської та української новочасної пре- і протоісторичної археології.

* * *

Організація археологічних студій у Львові в 1912–1914 рр.

1. К. Гадачек у 1912/1913 і 1913/1914 (1 семестр) навчальних роках викладав 7 годин щотижня, 15 тижнів в семестр (тобто 30 тижнів на рік), загальна оферта в часи В. Антоневіча становила 210 годин на рік. На заняттях К. Гадачека домінували проблеми класичної археології (разом 285 годин в трьох семестрах, заняття з вітчизняної археології були на маргінесі – 30 годин).

2. В класичній археології були такі теми: “Пояснення окремих римських саркофагів”, “Грецька скульптура в IV ст. до н. е.”, “Пояснення опису Афіні Павсанія”, “Єгипетське мистецтво”, “Культура Греції перед

Гомером”, “Рельєфи римських саркофагів”, “Вибрані стародавні скульптури”, “Грецька архітектура”, “Вибрані грецькі вази”, “Фідій і його школа”,

3. З вітчизняної археології: “Огляд археологічних досліджень на території колишньої Польщі”, “Доба металу в праісторії Польщі”.

4. Співвідношення годин класичної і праісторичної археології становило 9:1.

5. В. Антонєвіч вибрав з цього всього лише такі предмети: “Вступ до археології” (1 год.), “Грецька скульптура в IV ст. до н. е.” (4 год.), “Огляд археологічних досліджень на території колишньої Польщі” (1 год.), археологічний семінар (2 год.).

6. Із “Облікової картки для використання деканатом” впливає також, що В. Антонєвіч ходив також на наступні лекції зі суміжних до праісторичної археології наук: Е. Ромер (“Загальна географія польських земель” – 4 год., “Нарис орографії земної кулі” – 3 год., “Льодовикові періоди на північних схилах Татр” – 1 год., оглядові лекції з географії – 2 год.), М. Грушевський (“Вибрані питання з історії Східної Європи в X–XI ст.” – 2 год.), Я. Чекановський (“Антропология” – 2 год., “Етнологія Океанії і Австралії” – 2 год.).

* * *

Оцінка К. Гадачека сучасниками. Свої оцінки К. Гадачека і його учня Б. Януша з тих часів залишили В. Антонєвіч, Р. Якімович, Ю. Костжевський. На їх думку, помилки останнього були спричинені залежністю від свого вчителя. К. Гадачеку безпосередньо і опосередковано закидували: маргінальне трактування праісторичної археології у своїй дидактиці; слабке опанування або повна необізнаність з типологічною, етнічною і польовою методикою; слабкі знання з археології Північної Європи і надмірне пов’язування пам’яток Подністров’я із середземноморською смугою; заперечення існування епохи бронзи у цьому регіоні; непублікування матеріалів комплексами (Гаць), а також необгрунтоване порівняння їх із латенськими. Варто однак підкреслити, що ці судження походять з періоду безпосередньо після смерті К. Гадачека і Б. Януша.

* * *

Потенціал львівських бібліотек в галузі праць з пре- і протоісторії у 1912-1914 рр. Перегляд каталогів бібліотеки Оссолінських у Вроцлаві, а також ЛНБ ім. В. Стефаника і бібліотеки Львівського університету показав, що в часи К. Гадачека знаходилися там в т. ч. праці М. Хоєрнеса, Г. Коссінни, Дешелетта, Р. Вірхова, Л. Нідерле, П. Райнеке, В. Городцова, О. Уварова, Г. де Мортільє, О. Альмгрена, Х. Обермайєра, Г. Мартіна, тобто майже всіх сучасних важливих центральноєвропейських авторів.

З цього випливає, що Львів володів у ті часи значним бібліотечним потенціалом в галузі праісторичної археології, однак К. Гадачек, здається, його не знав, і не міг порекомендувати своїм студентам.

¹ Стаття підготовлена на основі: *Antoniewicz W.* Karl Hadaczek und die Vorgeschichtsforschung in Galizien // Wiener Prahistorische Zeitschrift. № 3. 1916; № 4, 1917; *Antoniewicz W.* Karol Hadaczek jako prehistoryk // Przewodnik Naukowo-Literacki. 1917; *Antoniewicz W.* Śp. Bohdan Janusz // Przegląd Współczesny. 1932; *Antoniewicz W.* Dorobek archeologii Polski do roku 1914 // Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Archeologiczne. 1967. № 11; *Antoniewicz W.* Pamiętę chwile wiosny I jesieni życia w progach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Wrocław, 1967; *Czekanowski J.* Sto lat antropologii polskiej, 1936–1956, ośrodek lwowski // PAN. Zakład Antropologii. Materiały i Prace Antropologiczne. 1956. № 34; *Jakimowicz R.* Śp. Bohdan Janusz // Wiadomości Archeologiczne. 1935. № 13; *Kostrzewski J.* Karol Hadaczek i jego działalność naukowa // Kosmos. 1916. № 41; *Kostrzewski J.* Dzieje polskich badań przedhistorycznych. Poznań, 1949; СК Uniwersytet im Cesarza Franciszka I we Lwowie. Programy wykładów // ДАЛО. Ф. 26. Оп. 15. Спр. 635, 636, 642.

VOLODYMYR ANTONIEWICH AND KAROL HADACZEK

Stefan Carol KOZLOWSKI
University of Warsaw, Institute of Archaeology

The paper is dedicated to “L’viv period” of famous Polish archeologist, rector of Warszawa University Volodymyr Antoniewich. Development of his interest to archaeology, education in L’viv University is shown. Antoniewich’s estimation of scientific gains of his teacher – Karol Hadaczek – is analyzed especially.

Key words: L’viv University, prehistory, Classical archaeology, Dedushitski Museum, library.

Переклад з польської Ярослава Погоральського

Стаття надійшла до редколегії 12.01.2006

Прийнята до друку 27.01.2006